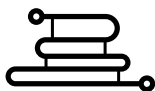

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM press

Biblioteka
NASLIJEDE

Rob Riemen
RIJEČ KOJA POBJEĐUJE SMRT
Priče o istinskoj veličini

Naslov izvornika
Heet woord dat de dood verslaat
Verhalen over ware grootheid

© Rob Riemen, 2025

© za hrvatsko izdanje: TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-369-077-3

Rob Riemen

RIJEČ KOJA POBJEĐUJE SMRT

Priče o istinskoj veličini

S nizozemskoga prevela
Svetlana Grubić Samaržija

Zagreb, 2026.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Ova knjiga objavljena je uz potporu
Dutch Foundation for Literature

PROLOG 7

1.

ŽIVOTNA LEKCIJA 23

2.

ZASTAVA NADE 53

3.

ČITANJE I UMIJEĆE ŽIVLJENJA 85

4.

UTOPIST U DISTOPIJSKIM VREMENIMA 107

O AUTORU 133

*Jer nasljedstvo, što otac ti ga dao,
Tek stekneš li ga, svojim smiješ zvati.¹*
Goethe, *Faust*

U sjećanje na moje prijatelje i učitelje

Elisabeth Mann Borgese
(1918. – 2002.)

Jacqueline de Romilly
(1913. – 2010.)

George Steiner
(1929. – 2020.)

Adam Zagajewski
(1945. – 2021.)

¹ Goethe, Johann Wolfgang, *Faust*, prev. Tito Strozzi, ABC naklada, Zagreb, 1995., str. 34.

PROLOG

Pozorni je promatrač već primijetio da s kulisa na pozornicu kazališta svijeta pada sjena koja polako, ali sigurno, poput tamne mrlje, postaje sve veća. A kako ona raste, tako se pojačava i zvuk. Isprva zvuči kao neodređeno tutnjanje u daljini, ali kako vrijeme prolazi, postaje jasno da je riječ o sve glasnijem klicanju. Sjena zatim odjednom nestane. Na jarkom svjetlu reflektora, uz zaglušujuće klicanje mase, pojavljuje se prepoznatljiv lik *Veličine*. A Veličina je toliko sveobuhvatna, toliko dominantna, da na svjetskoj pozornici jedva ostaje mjesta za bilo što drugo. Sve je u znaku Veličine.

Stoga ne čudi što 2025. godine na pozornicu svijeta izlazi povorka barjaktara, kao statista Veličine, koji svoju zemlju ponovno žele učiniti „velikom“. S desne strane pozornice, na čelu ponosno stupa Donald J. Trump. Iza njegovih širokih ramena hoda mali Putin, u cipelama s povišenom petom kako bi se ipak doimao višim, a slijedi ga Mađar Orbán, kojemu se sako napinje pod velikim trbuhom. Iza njih pak Erdoğan, koji si je za tu prigodu stavio fes i očito mu je nelagodno jer ga slijedi Netanyahu s jarmulkom na glavi. Za njim, u kraljevskoj arapskoj nošnji, uvijek nasmijsani Mohammed bin Salman

Al Saud, poznatiji kao prijestolonasljednik MbS, i Sisi, egipatski general stroga pogleda. Slijedi još cijeli niz likova, ne toliko poznatih, izuzev Modija u tradicionalnoj indijskoj odjeći i madam Le Pen, koja je silno ponosna što smije marširati u toj povorci velikih imena. S lijeve strane pomalo ukočeno dolazi Xi Jinping, a u stopu ga prati punašni Kim Jong-un s mladom sestrom zlokobna pogleda, Kim Yo-jong. Iza njih poput para stupaju Maduro iz Venezuele i gizdava Claudia Sheinbaum iz Meksika, a za njima samouvjereno, u kaubojskim čizmama i divlje kose, Javier Milei iz Argentine.

Još mnogi drugi s njima marširaju, ali našu pozornost ponovno privlači Veličina, koja drži svečanu misu za obožavanje svojega božanstva *Velikog Broja* te svima nalaže da ga štuju.

Naprijed entuzijastično stupaju *influenceri* i duboko se klanjaju tom božanstvu, dobro znajući da svoj utjecajan položaj duguju isključivo njegovoj sve-moći. Među *influencerima* vidimo niz slavnih osoba koje se jasno žele izdvojiti od onih koji trenutno nisu ništa više od medijskih ličnosti. Ne čudi što brojni ekonomisti i bankari također iskazuju duboko poštovanje prema božanstvu Velikoga Broja, koje puni strahopoštovanja nazivaju „Mamon“. U šarolikoj povorci obožavatelja oltaru Velikog Broja prilazi i neobična mješavina svakojakih likova koji, kao da je riječ o evanđelju koje treba slaviti, dižu popis na kojem je masno otisnutim slovima napisano TOP. Svečan je nastup onih koji sebe smatraju političkom i društvenom elitom i koji pred Velikim Brojem ponavljaju kredo da je sve ono što se u svijetu događa

broj i da ništa nije bolje od Velikog Broja kojemu bi se svatko trebao podrediti. Publika je takoreći u ekstazi kad na svjetsku pozornicu pompozno stupi Elon Musk. U šali se (ili možda zaozbiljno) obukao u Supermana s velikim slovom X na kostimu. Pomalo žalosno izgleda kostim Zuckerberga, koji zbog svoje sitnije građe izgleda kao Batmanov pomoćnik Robin. Jeff Bezos, koji po originalnosti ne želi zaostajati za Muskom, vjeran djelu koje je nekoć čitao s najvećim zadovoljstvom, obukao je crveni sako ujaka Tvrdice te je na glavu stavio i njemu tipičan crni cilindar. Čak se sjetio staviti i naočale svog velikog junaka!

U međuvremenu vidimo da Veličina s vremenom na vrijeme mijenja obličje. U jednom trenutku Veličina poprima oblik *Moći* u jarkim, gotovo zasjapljujućim bojama, a u drugom *Dominacije, Imperija* ili *Bogatstva*.

To je takva šarena karnevalska povorka kojoj oduševljena publika kliče, da tek nakon nekog vremena primijetimo da nas s lijeve strane pozornice neka ženska figura uporno poziva da pridemo. Kad se malo približimo, vidimo da je riječ o mladoj, mršavoj ženi odjevenoj u jednostavnu flanelsku haljinu. Ima valovitu crnu kosu, blago lice i naočale s prilično velikim okruglim okvirima. Kad smo dovoljno blizu da je čujemo i obrati nam se na francuskom, postaje jasno da je riječ o priviđenju! O duhu briljantne francuske filozofkinje Simone Weil koja je preminula u kolovozu 1943. kao mlada tridesetčetverogodišnja žena.

„*Pourquoi vous êtes ici?*“ iznenađeno pitamo.
„Zašto ste ovdje?“

„*À cause de vous!*“ odgovori ona. „Zbog vas!“ A onda brzo doda: „Nisam došla sama i nemamo mnogo vremena za izbivanje iz kraljevstva sjena kako bismo ponovno bili na pozornici svijeta. „Slušajte!“ kimne prema Veličini i kaže: „*Il est faux!* On je lažan!“

„Veličina je lažna?“

„Da! Potpuno lažna! Postoje *istinska* i *lažna* veličina, a ova koja na svjetskoj pozornici drži misu za Veliki Broj nije ništa drugo nego *lažna* veličina.“

Znajući da nema mnogo vremena, počinje govoriti vrlo brzo, spotičući se ponekad o vlastite riječi, objašnjavajući kako je nekoliko mjeseci prije smrti, početkom 1943. u Londonu, na zahtjev Slobodne Francuske pod vodstvom generala De Gaullea sastavila dokument pod naslovom *L'enracinement* o tome što treba učiniti nakon rata kako bi se stvorila „nova civilizacija“...

„Evo što ondje iznosim. *Écoutez! Écoutez bien.* Slušajte, dobro slušajte“, kaže strogo, blago povisivši glas. „Politika se pretvorila u tehniku stjecanja i zadržavanja moći. Ali moć nikada ne bi trebala biti cilj jer je ona u suštini tek sredstvo. No mi smo to zaboravili zato što nešto fundamentalno ne valja s našom duhovnom izgradnjom. Duhovna izgradnja koja nije nadahnuta mišlju, idejom ljudskog savršenstva, ne vrijedi mnogo. Ako se cijeli narod treba duhovno izgraditi, to je moguće jedino s pomoću civilizacijskog ideala. Međutim, ideja o civilizaciji ne može se pronaći u prošlosti jer njezini primjeri nisu savršeni. Također se ne može pronaći u snovima o budućnosti jer su oni nužno jednako prosječni kao i

mi sami i stoga, dakako, znatno inferiorni u odnosu na prošlost. Nadahnuće za takvu duhovnu izgradnju mora se, kao i sama metoda, tražiti u vječnim istinama koje postoje...”

Zbog tuberkuloze koju je preboljela, Simone Weil i dalje teško diše te na trenutak zašuti kako bi poštedjela ono malo pluća što joj je ostalo. U međuvremenu se osvrće kako bi vidjela je li je Veličina već primijetila. No Veličina je sasvim zaokupljena sobom, očarana spektaklom koji se zahvaljujući njoj odigrava na pozornici svijeta. Ne obraća ni najmanje pozornosti na duh Simone Weil.

Kad je ponovno došla do daha, nastavlja svoj govor, sad nešto sporije. „Shvatila sam da postoje četiri prepreke koje čovječanstvo dijele od stvaranja civilizacije koja doista nešto vrijedi. Na prvom je mjestu naša pogrešna, lažna predodžba o *veličini*! Na drugom je mjestu nazadovanje našeg osjećaja za pravednost. Na trećem je mjestu obožavanje novca, a na četvrtom, ako smijem biti tako slobodna jer to danas zaista ne zvuči popularno, odsutnost vjerskog nadahnuća. Naša predodžba o veličini, onoj ondje“, s gnušanjem kaže pokazujući prema Veličini, „najveća je od svih pogrešaka. Pritom zapravo nismo ni svjesni da je to *pogrešno*! Da je obožavanje lažne veličine greška u nama samima.“

Ponovno na trenutak mora doći do daha, a onda oštrim tonom nastavlja: „Upravo je naše poimanje veličine cijeli život nadahnjivalo Hitlera. Ako mi to sada puni moralne ogorčenosti osudimo, a da ne prepoznamo lažnu predodžbu o veličini u nama samima, onda anđeli neće znati trebaju li se smijati ili

plakati, ako uopće još ima anđela koje zanima naša propaganda. Još sam 1943. primijetila da mnogi ljudi maštaju o tome kako najbolje kazniti Hitlera: ubiti ga, prvo ga mučiti na najokrutnije načine, doživotno ga zatvoriti u samicu... Ali, vjerujte mi, to za njega nikad ne bi bila kazna. Njegova jedina ambicija bila je i ostala odigrati ulogu u povijesti, a to mu se ne može oduzeti svim tim 'kaznama'. Kakvoj ga god patnji podvrgnuli, neće ga spriječiti da se smatra velikom povijesnom ličnosti. Ne! Jedina kazna koja bi zaista mogla kazniti Hitlera i koja bi u budućnosti dječake željne veličine mogla odvratiti od toga da ne slijede njegov primjer jest potpuna preobrazba značenja veličine – navesti čovječanstvo da shvati što je to *istinska* veličina i da jedan Hitler to ne predstavlja...

N'oubliez pas ça! N'oubliez pas ça! – Ne zaboravite to, ne zaboravite to!“ čujemo je kako više dok se njezina sjena rasplinjuje pred našim očima kako bi se vratila u carstvo sjena, odakle je došla.

Kao što je dala naslutiti, Simone Weil nije jedina koja se iz carstva sjena ukazala na pozornici svijeta. Tek što je otišla, pojavio se novi duh koji je lako prepoznati. Kao što dolikuje jednom uglednom građaninu, elegantno odjeven – ovaj put u crno odijelo s bordo kravatom i bijelim rupčićem u džepu sakoa – iznenada se pojavljuje Thomas Mann, koji u desnoj ruci drži star, požutjeli časopis *Das Neue Tage-Buch*.

I on očito shvaća da nema puno vremena jer jednako užurbano kao Simone Weil podiže ruku kako bi nam pokazao taj primjerak časopisa i govori:

razloga. Vašu *Čarobnu goru* dobio sam za rođendan od profesora Jessena.“

„Od Jessena!“ veselo poviče Mann. „Stvarno?! Mislio sam da me taj čovjek toliko mrzi da više ništa neće htjeti imati s tom knjigom. Zaista smiješno što vam ju je baš on poklonio. Znete li da je razmišljao o tome da me tuži? Prepoznao se u liku Hofrata Behrensa, liječnika i upravitelja bolnice iz mogega romana. Zašto ga je onda vama htio pokloniti za rođendan?“

Profesor Löffler, sretan što je tako neočekivano razveselio svog pacijenta, uz smiješak odgovara: „Siguran sam da je bio jako ponosan što je zahvaljujući *Čarobnoj gori* postao jednako slavan kao i vi. Bilo kako bilo, ponio sam je zato što biste mi učinili veliko zadovoljstvo kada biste mi napisali posvetu.“

„Naravno. Dajte mi je. Samo još moram pronaći nalivepero.“

Dok Mann pogledava uokolo kako bi vidio gdje je ostavio nalivepero, njegov liječnik kaže: „Pitao sam se zašto ovaj roman završavate pitanjem hoće li se iz ove svjetske svetkovine smrti ikad uzdići ljubav? To pitanje postavljate šest godina nakon što je završio Prvi svjetski rat! Zar ste već tada znali da će se u svijetu ponovno zaratiti?“

„Nisam imao kristalnu kuglu, doktore, ali i vi ste dovoljno stari da znate koliko su godine nakon rata bile kaotične i nasilne. Ja sam tada živio u Münchenu i već su mi itekako bile poznate prakse gospodina Hitlera i njegove svite. Ne, nisam mogao predvidjeti kako će svijet ponovno gorjeti, ali bilo je očito da se ljubav neće uzdići. No postojao je još

jedan razlog... Da, postojao je još jedan razlog zašto je to moralo biti pitanje. To ću vam ispričati drugi put. Preduga je to priča, a prema vašim uputama, ne smijem se previše iscrpljivati.“

„Ne, ne, nipošto!“ zatečeno odgovori profesor Löffler. „Žao mi je ako sam vas već sada previše opteretio.“

„Ah, evo mog nalivpera. Dajte mi prvi svezak, molim vas.“ Mann krasopisom napiše:

Riječ će pobijediti smrt! Profesoru Löffleru, posvećeno s najboljim željama, Kantonska bolnica Zürich, 10. kolovoza 1955., Thomas Mann.

„Riječ koja pobjeđuje smrt?!“ iznenađeno kaže liječnik kad ponovno dobije knjigu u ruke te začuđeno pogleda svog pacijenta. „Riječ? A ne lijekovi?!“

„Da, riječ. Ali *bitte*, sljedeći put ću vam ispričati zašto. Sada...“

„U potpunosti vas razumijem, dr. Mann. Samo se odmorite. Sestra će odmah doći, kao i Frau Mann, naravno.“

Nažalost, taj sljedeći put nije se dogodio. Tromboza je, doduše, nestala zahvaljujući primjeni heparina koji je razrijedio krv, ali profesor Löffler i njegov medicinski tim nisu mogli otkriti da je u donjem dijelu Mannova trbuha arterija proširena za nekoliko centimetara bila na rubu pucanja. A puknula je sutradan ujutro, u četvrtak 11. kolovoza. Krvarenje iz arterije više se nije moglo zaustaviti, a u petak 12. kolovoza, u osam i deset navečer, Thomas Mann ispustit će svoj posljednji dah.

*

Thomasu Mannu dugujemo ispričati zašto je na kraju postavio pitanje „Hoće li se iz svjetske svetkovine smrti jednom uzdići ljubav?“ i što je mislio svojom zagonetnom posvetom (osobito za liječnika koji je naučio da se smrt može pobijediti jedino lijekovima) u onom posebnom primjerku *Čarobne gore*.

Otkako se u proljeće 1921. probudio iz mistike smrti, Mannov način razmišljanja i pisanja već je bio u znaku onoga što je opisao kao „*das Problem der Humanität*“. Što je čovjek i kako on čuva svoje dostojanstvo? Kako izbjeći brojne opasnosti koje je predvidio za liberalnu demokraciju ili se spasiti od njih? Kako se boriti protiv kaosa, nasilja i ekstremizma svijeta bez političke slobode? I što je potrebno kako bi se „iz svjetske svetkovine smrti jednom uzdigla ljubav“?

Godinu dana nakon objavljivanja *Čarobne gore*, 1925., u jednom će intervjuu izjaviti da je svojim bildungsromanom, tim epom o postajanju čovjekom u tradiciji europskog humanizma, prvenstveno htio „stvoriti intelektualnu jasnoću o samom životu“.

Ta intelektualna jasnoća za njega je počela onim što ga je naučio onaj Goetheov stih i time kako mu je Goethe potom pokazao put u humanističkom pogledu na život i na svijet.

Za razliku od Settembrinija, njegova lika iz romana zarobljenog u svom racionalizmu, Mann zna da je humanizam, kako po svom povijesnom podrijetlu, tako i po svojoj biti, uvijek *religiozan*. Religija, naime, nema mnogo veze s crkvama i dogmama,

Generalni guverner Poljske, taj iznimno profinjeni, muzikalni erudit, dr. Hans Frank, imao je pravo. A nakon što je tijekom Nürnberškog procesa proglašen krivim, 16. listopada 1946. je obješen.

Dr. Hans Frank nije bio jedini ljubitelj Muza koji je gorljivo htio biti instrument nečovječnosti. Broj intelektualaca, znanstvenika, umjetnika, pjesnika i filozofa koji su bili zaljubljeni u književnost i likovnu umjetnost, ali su prezirali druge ljude, velik je – zastrašujuće velik.

„Čemu pjesnici u ovim teškim vremenima?“ još se pitao pjesnik Hölderlin. Odgovor može biti jedino: dobro pitanje! Nemamo pojma!

Odgovor se ne može dati jer, kao prvo, sukob između Pjesnika s jedne strane i Filozofa, Svećenika ili Ideologa s druge oko toga što je istina, odavno nije aktualan. Istina nije nešto oko čega se ljudi još naročito uzbuđuju. Usto, Pjesniku se još odavno reklo zbogom nakon izdaje intelektualaca. Jer koliko su uopće književnost i likovna umjetnost vjerodostojne ako nisu mogle spriječiti barbarstvo, nego su u njemu čak i sudjelovale? I na kraju, ljudi također nemaju pojma čemu pjesnici i čemu savršena knjiga, zašto je umijeće čitanja važno, jednostavno zato što mogu bez toga, zato što im to nije potrebno za sve ono što im je danas doista važno: znanost, tehnologija, sport, politika, društvena pitanja, novac, zabava. Za sve to nije potrebna ni knjiga, ni poezija, ni umijeće čitanja. Osim toga, zbog utjecaja interneta, zbog stalne dostupnosti zahvaljujući pametnim telefonima, ali i drugim prijenosnim uređajima, nestali su mir i koncentracija potrebni za čitanje

Ilijade, Rata i mira, Sto godina samoće, Razgovora u Katedrali, Braće Karamazova, Čarobne gore ili U traganju za izgubljenim vremenom. Čitanje knjige za mnoge je postalo izazov i nije nezamislivo da će u doglednoj budućnosti pravi čitatelji knjige, baš kao pustinjski sveci, postati samo likovi koje znamo sa slika u muzejima.

Je li to loše? Ako savršena knjiga više ne može postojati, je li to gubitak ili pak dobitak, napredak jer čovječanstvo, osobito mlađa generacija, više ne treba to umijeće čitanja? Što znači to da je postalo nezamislivo da netko u času svoje smrti čita knjigu „zato što svaki redak znači dobitak“? I što je život? Je li to umijeće koje može postojati bez umijeća čitanja? Koji je odgovor pjesnika pisca na ova pitanja? Koja je njegova obrana nakon što je čuo sve optužbe?

Nepoznati Kinez nesumnjivo je mogao dati taj odgovor i iznijeti obranu. Mogao je reći *zašto* za njega „svaki redak znači dobitak“, zbog čega je čak i u posljednjim minutama svog života želio čitati. No više od onoga što je Hugo von Hofmannsthal zapisao o njegovu neobičnom životnom stavu – ne znamo.

Iste godine kad je Hofmannsthal zapisao tu zanimljivu priču, 1911., dogodila se još jedna istinita priča o kojoj se zna više i u kojoj se mogu pronaći naznake onoga što je za Kineza koji je čitao mogao biti odgovor i obrana, njegova apologija umijeća čitanja.

Ta druga priča je tragična, a to vjerojatno tako mora i biti. Samo intelektualna rasprava, neka druga filozofija, nikad neće moći otkriti istinu o važnosti

umijeća čitanja za umijeće življenja. To može samo sâm život, priča, životna priča.

*

Život Irme Seidler završava 18. svibnja 1911. Bila je mlada umjetnica, imala je tek dvadeset osam godina. Njezina smrt nije za svijet bila neka velika vijest. Velika vijest bila je smrt svjetski poznatog skladatelja Gustava Mahlera, koji je umro istoga dana. No za Györgyja Lukácsa, jednog od najvećih književnih kritičara i najobrazovanijih intelektualaca dvadesetog stoljeća, Irmina smrt bila je najpotresniji događaj u njegovu životu. Pitanja o smislu književnosti, o smislu umijeća čitanja za njega njezinom smrću gube svoju nevinost.

Irma Seidler i György Lukács bili su najbolji prijatelji, nisu bili ljubavnici, nisu bili u braku. Ona je to silno htjela jer je silno voljela tog mladog, genijalnog intelektualca. Ali... nije to rekla! Nije se usudila otvoriti srce zbog toga što je imala osjećaj da se on nije htio oženiti njome. Lukács se bojao braka. Iako je politički bio sklon socijalizmu, u mladim godinama nije mogao nadvladati postojeće klasne razlike. Naime, on je bio bogat i iz ugledne obitelji, a ona je bila siromašna djevojka iz jednostavnog, proleterskog okruženja. Osim toga, bojao se da – kad bi se vezao za nju – možda ne bi imao dovoljno vremena za svoju najveću strast: proučavanje književnih remek-djela. Ukratko, Lukács nije bio siguran u to da bi je mogao istinski voljeti, iako je znao koliko ona njega silno voli.

George Orwell u prikazu knjige *Menadžerska revolucija* Jamesa Burnhama, koja je objavljena 1940.

Burnham je bio američki filozof, koji je u naše vrijeme pao u zaborav, a čiji se utjecaj osjeti i danas. Glavni je razlog što je Orwell čak šest godina nakon objavljivanja posvetio prikaz toj knjizi to što je čim ju je pročitao, u njoj prepoznao nešto opasno, nešto za što je znao da će imati veliku ulogu u našoj budućnosti.

U *Menadžerskoj revoluciji* 1940. godine Burnham tvrdi da će kapitalizam, demokracija i socijalizam propasti za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Svidjelo se to nama ili ne, prema Burnhamovu mišljenju svijetom će zavladati novi menadžeri i birokrati i stvoriti poluropsko društvo. Orwell uočava da je američki filozof razvio malo preveliko divljenje prema novim vladarima koji su se u dvadesetom stoljeću pojavili na svjetskoj pozornici, a bili su to Staljin, Hitler, Mussolini, Franco... Razlog zbog kojeg Orwell cijeli esej posvećuje toj knjizi želja je da upozori na opasnost od raznih Burnhama na ovom svijetu, utjecajnih ljudi koji nas, zaslijepljeni moći, žele uvjeriti u to da za svijet takav kakav jest nema drugih mogućnosti.

George Orwell, kulturni kritičar kojemu ništa nije bilo dragocjenije od slobode pojedinca – slobode bez koje nijedan čovjek ne može voditi vrijedan život, iz dubine duše je prezirao taj uvijek mračni determinizam koji samo „predviđa“ ili, bolje rečeno, „objavljuje“ da će se nastaviti ono što se sad događa, jer „tako je, kako je“, a zakoni povijesti ne mogu se promijeniti.

Prema Orwellu, takvo razmišljanje ne svjedoči samo o lošoj navici i pretjerivanju, nego i o nečemu mnogo gorem: „Riječ je o ozbiljnoj duševnoj bolesti, koja dijelom potječe od kukavištva, a dijelom od obožavanja moći, koje se ne može u potpunosti razdvojiti od kukavištva.“ Orwell svoj prikaz završava sljedećim upozorenjem: „To što je netko tako nadaren kao Burnham neko vrijeme mogao misliti da se nacizmu treba diviti te vjerojatno smatrati da nacizam može uspostaviti upotrebljiv i trajan društveni poredak, pokazuje kakvu štetu njegovanje takozvanog ‘realizma’ nanosi osjećaju za stvarnost.“

Ovim prikazom George Orwell, autor jednog od najvažnijih distopijskih djela ikad napisanih, skida svoju masku pesimista i razotkriva se kao utopist koji zapravo i jest, zagovornik *utopija*: mogućnosti da se zamisli nešto što je izvan postojeće stvarnosti, da se na taj način ostvari neki ideal i da se ne ostane zarobljenim u svijetu kakav je sad.

Orwell je znao da je bitna osobina civilizacije sposobnost da se kaže „ne“. Reći „ne“ postojećoj stvarnosti. Reći „ne“ mogućoj prijetnji distopije. Orwellova *1984*. nikad nije bila zamišljena kao proročanstvo, nego kao *upozorenje* da se određene prijetnje ne ostvare. Unatoč njegovim upozorenjima, stvari su se zbile drukčije. Čovječanstvo se opet nalazi usred doba koje s pravom možemo nazvati distopijskim.

Što sad? Kako opovrgnuti misao da ono što je sada stvarnost mora ostati stvarnost i ne može se promijeniti sve dok...? Dok što? Ako današnje distopije vuku korijene iz egzistencijalnog straha – straha od besmislenosti duhovne praznine – onda

se postavlja pitanje kako se ovo doba straha može pretvoriti u prošlo svršeno vrijeme, kako bi ustupilo mjesto svijetu u kojem svaki čovjek na Zemlji pogodnoj za život ponovno može smisleno živjeti, u skladu sa svim drugim ljudima i majkom prirodom, i to u slobodi, istini i pravednosti...

*

Ovdje je Klio prekinula svoju priču i s iskrom u plavim očima svečano rekla: „Smijem li ovdje primijetiti da je rimski mudrac Ciceron u drugoj knjizi *O govorniku* na najupečatljiviji način opisao tko sam ja i što mogu ponuditi čovječanstvu? Njegova lijepa, puna rečenica na latinskom glasi: „*Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae.* – Povijest je svjedok vremena, svjetlo istine, život pamćenja, učiteljica života.“ Kako bi to sve bilo istinito, zaključit ću ove priče s nekoliko lekcija koje kao Muza povijesti, mogu ispričati...

Poznato je da ovo nije prvi put da se neka civilizacija nalazi u krizi. Civilizacije su smrtne, shvatio je Paul Valéry još nakon Prvoga svjetskog rata. No iz svake civilizacijske krize možemo nešto naučiti, shvatio je i genijalni firentinski diplomat, filozof, pjesnik, humanist i vojni strateg Niccolò Machiavelli. Na njegovu nadgrobnom spomeniku u bazilici Santa Croce u Firenci, gdje je umro 1527., s pravom piše: „*Tanto nomini nullum par elogium.* – Takvu imenu nikakva hvala nije ravna.“